

ЗАПОБІГАННЯ КСЕНОФОБСЬКИХ І РАСИСТСЬКИХ ПРОЯВІВ СЕРЕД СТУДЕНТСЬКОЇ МОЛОДІ

Новим ганебним явищем сучасного життя, з яким зіткнулося чимало країн, в тому числі Україна, стали злочини, скоєні на ґрунті расизму та етнічної неприязні.

Расизм як політика - це дискримінація особистостей, суспільних груп або частини населення, або ж груп людей. В найгірших своїх проявах це політика переслідувань, принижень, завдання ганьби, насильства, нагнітання ворожнечі та неприязні, поширення відомостей, що паплюжать людину або частину людей; завдання шкоди за ознакою раси чи етнічного походження (видимої різниці в зовнішності).

Злочини, скоєні на ґрунті расизму та ксенофобії – нове явище для української громади. І тому воно потребує прискіпливої уваги органів влади, громадських організацій, місцевих адміністрацій, навчальних закладів, так як проблема росту проявів ксенофобії та расизму з кожним роком стає актуальнішою. Слід привернути увагу до наступних тривожних тенденцій в нашій країні:

- зростання злочинів на ґрунті ненависті (збільшення кількості нападів на людей інших етносів, релігійних або соціальних груп);
- зростання мігрантофобії: пропаганда (у тому числі, офіційна) забобонів відносно мігрантів як «загрози добробуту і безпеці держави»;
- збільшення кількості локальних конфліктів і зіткнень на етнічному ґрунті;
- підміна понять «антифашизм» і «патріотизм» - націоналізмом, у тому числі, радикальним.

Деякі вважають, що расизм властивий людям в тій мірі, в якій їм властива ксенофобія - боязнь чужого і ворожість до чужого. Але ксенофобія спонтанна, расизм же припускає деяку зв'язкову сукупність поглядів.

Расизм в наші дні вербує собі нових і нових прихильників, більшість з яких про це навіть не здогадується.

СУТНІСТЬ ТА ПРИЧИНИ КСЕНОФОБІЇ

Ксенофобія від грецьких слів ξένος (*ксенос*), що означає "чужинець", "незнайомець", та φόβος (*фобос*), що означає "страх". — це 1) хворобливий стан, що виявляється у нав'язливому страхі стосовно чужинців чи просто чогось незнайомого, чужоземного. 2) Страх перед чужоземцями та ненависть до них.

Розрізняють дві основні форми ксенофобії. Перша спрямована на групу всередині суспільства, що вважається чужою та шкідливою для суспільства, наприклад, нові іммігранти, біженці, трудові мігранти, євреї. Об'єктом другої форми ксенофобії є головним чином культурні елементи, що вважаються чужими. Усі культури підпадають під чужоземний вплив, але культурна ксенофобія є часто вузьконаправленою на певні прояви такого впливу, наприклад, поширення нетрадиційної для даної країни релігії.

Расізм (англ. racism; нім. Rassismus; угор. rasszizmus/ fajgyűlölet; рос. расизм.) – світогляд, а також політичні теорії і практики, що на ньому ґрунтуються, які засновано на уявленні про поділ людей на біологічно різні групи на основі видимих особливостей зовнішнього вигляду як то колір шкіри, структура та колір волосся, риси обличчя, будова тіла і т.п., тобто на раси, і різному ставленні до людей та їх спільностей у залежності від їх приналежності до цих груп (рас). Згідно расистських теорій, люди різних рас розрізняються за соціально-біологічною поведінкою. Тобто до зовнішніх ознак "прив'язуються" важливі психологічні, розумові та фізичні особливості, або ж робляться грубі узагальнення на зразок: "усі негри ліниві", "усі жиди жадібні" і т.п. Ця різниця, як стверджують послідовники расистських теорій, зумовлена механізмами спадковості, і не зникає повністю у результаті виховання, соціалізації і інших культурних процесів.

Причиною расизму як явища є ксенофобія. Власне расизм в значній мірі і є ксенофобією за ознакою видимої різниці у зовнішності. Як різновид

ксенофобії расизм є ірраціональною, але природною реакцією людей на чуже та невідоме. Однак лише ксенофобією расизм аж ніяк не вичерпується.

ПОХОДЖЕННЯ РАСИЗМУ

Расизм як ідеологія виник в добу колоніалізму, коли європейські держави захопили значні території населені людьми різко відмінних від європейців антропологічних типів. Виникла потреба, з одного боку, пояснити чому всюди у світі європейці захоплюють чужі країни, а не навпаки, а з іншого боку виправдати таку політику. Найпростіше пояснення полягало в проголошенні одної раси "повноцінною", а інших "неповноцінними", тобто по суті в позбавленні неєвропейців права називатися справжніми людьми, та пояснення переваги європейців як вродженої.

Історію расизму ведуть з епохи великих географічних відкриттів. Можна назвати точний час його виникнення - 1492-1498 роки: відкриття Америки та Індії. Дотепер "білі" люди (європейці, араби, бербери, євреї) не стикалися з людьми, різко відмінними від них на візуальному рівні. Люди ж, яких європейські мореплавці побачили в Америці, Південній Африці і Західній Індії, не просто вірили в інших богів і говорили на інших мовах, але мали шкіру іншого кольору.

Політику іспанських і португальських колонізаторів Південної Америки з XV по XVIII ст. включно інакше як геноцидом назвати не можна. Але люди, що його творили, вважали себе християнами. Із суперечностей між християнськими нормами і волаючою нехристиянською практикою було б не виплутатися, якби колонізатори не вдалися до вчення, згідно якому об'єкти «небілого» походження, - не зовсім люди або якщо і люди, то не зовсім повноцінні. Расизм виступив як ідеологія колонізації, як "теорія", що додавала колоніалізму легітимність. Він розчленував людство на групи, одні з яких, через свою перевагу, приречені до панування, інші, через свою збитковість, - до підкорення.

У XVIII сторіччі, в рамках біологічної науки виникла теорія полігенезу - походження людства від різних праотців. І хоча ця теорія достатньо скоро була спростована (Дарвіном, зокрема), спроби наукового обґрунтування расизму робилися аж до кінця XIX століття. Проте задовго до того, як расизм став пробувати себе на ґрунті науки, він існував в релігійно-міфологічних версіях. Приреченість "негра" до рабства у "білої людини" зводили до Книги Мойсея. В трьох синах Ноя - Сімі, Хамі і Іафеті - бачили праотців трьох гілок людства, або трьох "рас": від Іафета пішли білі, або європейці, від Сіма - семіти, а від Хама - негри. Приреченість нащадків Хама до рабства біля нащадків Іафета і Сіма обґрунтовувалася прокляттям Ноя сину Хама Ханаану ("І сказав: проклятий Ханаан; раб рабів буде він у братів своїх".)

У руслі цієї міфології Георгій Хорніус в 1666 році писав про три раси - яфетську, семітську і хамітську.

За для справедливості варто помітити, що сам термін "раса" не завжди був аксиологічно навантажений. Перші спроби антропологічної диференціації людства - від Берньє (в 1684) і Карла Ліннея (в 1735) - в більшості своїй носили ціннісний нейтральний характер. Учені прагнули упорядкувати антропологічні відомості, звівши різноманіття людства до кінцевого набору великих груп. Так, в класифікації І. Канта людство ділиться на чотири раси: "білу", "негритянську", "монгольську" (вона ж - "хунну", вона ж - "калмицька") і "індійську", або "індостанську". Згідно французькому анатому Кувьє, людських рас три - біла (кавказька), чорна (ефіопська) і жовта (монгольська). Цей підхід став згодом пануючим, хоча серед антропологів намітилися значні розбіжності. Андерс Ретциус, наприклад (1796-1860), визнавав існування тільки двох рас - доліцефальної (з подовженим черепом) і брахіцефальної (з коротким черепом), а Іоганн Фрідріх Блюменбах (1752-1840) налічив п'ять рас - кавказьку, ефіопську, американську, монгольську і малайську. Те, що кількість рас в різних теоріях коливалася від двох до двадцяти не випадковість. Зовнішність - дуже ненадійний критерій класифікації. Його ненадійність постійно позначалася в

тому, що ознаки, закріплені за однією "расою", виявлялися в іншій, що один і той же народ виявлявся одночасно належним різним "расам".

Але рушійна сила расизму лежить не в інтелектуальній, а в політичній площині, його аргументи черпаються не у сфері науки, а у сфері ідеології. Мотив активності расистів - легітимація панування, моральне і, по можливості, теоретичне обґрунтування статус-кво, що склалося в ході колонізації.

Зрозуміло, що расистські теорії були особливо в ходу в країнах, де на них був політичний і суспільний попит. В 1860-і роки з Лондонського Етнографічного суспільства виділилася група вчених, утворили Антропологічне суспільство. Засновник цієї організації Джеймс Хантінгтон написав книгу під назвою "Місце негра в природі", де затверджувався біологічно низький статус африканця по відношенню до європейця. Книга захоплено зустріла плантаторами з південних штатів Північної Америки, що опиралися відміні рабства.

Расистська теорія ніколи не приховувала свого інструментального характеру: вона обслуговувала расистську практику. Зміст цієї практики складав перш за все коннубій - заборона браків між представниками "вищих" і "нижчих" рас. До речі, коннубій був скасований у Сполучених Штатах не так вже давно. Це формально. А неформально, негласно ця заборона не скасована й дотепер. Один з великих дослідників расизму Олівер Кокс висунув в 1940-е роки тезу, згідно якій ця ідеологія складає структурний момент капіталізму взагалі. Світогляд, який виправдовує і обґрунтовує субординацію одних груп населення ("чорних" і "кольорових") іншим ("білим"), необхідним чином вбудовано у функціонування капіталістичної економіки. Тому свідоцтво - расовий (і етнічний) розподіл праці. Інституціоналізація расової дискримінації не могла не привести до того, що економічні і соціальні відмінності між групами набули характер культурних відмінностей. Біля тих, хто впродовж сторіч належав до "нижчих", виробилися коди соціальної комунікації, принципово відмінні від кодів, якими користувалися "вищі": свій діалект, свої

кумири, свої цінності, свої поведінкові стандарти. Відмінності, обумовлені перш за все соціальними чинниками (роздільною освітою, зокрема), з'явилися як "природні" - відмінностей в "ментальності", психологічному складі і т.п. Відмінності, що є результатом дискримінації, стали виглядати як її джерело.

Іронія ситуації в тому, що в природність відмінностей повірили не тільки ті, що пригноблюють, але і пригноблені. Починаючи з 1960-х років, з'явилися могутні "антирасистські" рухи, теоретичний багаж яких складає все той же расизм, тільки з переверненими "плюсом" і "мінусом".

ТРАДИЦІЙНИЙ ТА СУЧАСНИЙ РАСИЗМ

Расизм, що практикувався аж до кінця XIX сторіччя (рецидив якого мав місце в Німеччині між 1933 і 1945 роками), можна назвати традиційним, або класичним. Він відрізнявся наївною прямолінійністю. Він простодушно постулював першість "білого" над "небілим" у всіх областях - ментальної, естетичної, культурної. Крістіан Майнерс (1747-1840), наприклад, відверто позначає відомі йому дві раси як "прекрасну", або білу, і "огидну", або чорну.

Густав Лебон (1841-1931) в своїх широко відомих "Психологічних основах еволюції народів" говорить про чотири раси: примітивних (пігмеї, австралійські аборигени), нижчих (темношкірі), середніх (китайці, монголи, семіти) і вищих (індоєвропейці). І, нарешті, найзнаменитіший теоретик і практик "класичного" расизму - Адольф Гітлер. Як всі пам'ятають, останній був переконаний в тому, що на світі живуть представники трьох рас: засновники культури (арійці), носії, або розповсюджувачі культури (неарійські народи, наприклад, слов'яни), і руйнівники культури (перш за все євреї і цигани).

Холокост, інспірований нацизмом, підвів межу в історії і теорії расизму. Расизм як ідеологія і як практика був підданий загальному остракізму. Після 1945 року уславитися расистом означало виключити себе з цивілізованого суспільства. Єдиною країною, що відкрито проводила в другій половині XX століття расистську політику, залишалася ЮАР, яка в останні десятиріччя свого

існування піддавалася міжнародному бойкоту. ООН прийняла ряд резолюцій, направлених на подолання рецидивів расизму. У розвинених країнах прийняті антирасистські закони. Настало століття політичної коректності. Журналісти і телеведучі строго стежать за проявами расизму в пресі та масмедіа. Расизм став табу, порушити яке не можна, не поставивши на карту репутацію. Словом, расизм, як здається, загнаний в кут, і його прихильникам нічого не залишається як перевиховуватися. Проте реальне положення справ виглядає зовсім не так.

З перемогою політкоректності расизм не здав ні дюйма своїх позицій. Але расистів наших днів важко запідозрити в расизмі. На рівні декларованих тез вони абсолютно коректні. Але їх мовчазні допущення по суті співпадають з допущеннями, на яких засновували свої ідеї класики расизму. Граф Гобіно і його однодумці вірили, зокрема, в те, що біологічні відмінності суть джерело соціокультурних відмінностей. Вони встановлювали відношення детерміації між "расою" (біологічною приналежністю) і "цивілізацією" (культурною приналежністю). Вони вважали, що мислення і поведінку індивідів визначено (або, точніше, приречено) сутнісними характеристиками груп, яким ці індивіди належать. Якщо відкинути віддаючий анахронізмом термін "раса", то перед нами сукупність постулатів, беззастережно сучасних інтелектуалів, що розділяються сьогодні чималою частиною, не говорячи вже про так звану масову аудиторію. Відмінності між великими людськими групами (так званими расами) носять фундаментальний характер і тому принципово не можуть бути подолані.

Отже расизм, причому не в метафоричному, а у прямому розумінні цього слова, продовжує залишатися повноправним гравцем на полі сьогоднішніх дискусій.

Представники так званої расово-антропологічної школи (Гобіно, Чемберлен і т.д.) тим і відрізнялися від антропологічної науки свого часу, що констатація відмінностей в тілесній конституції служила їм достатньою підставою для філософсько-історичних і культурно – філософських спекуляцій.

Наприклад, для висновків про різні "долі" і "призначенні" різних рас, а зрештою - для заперечення єдності людського роду.

Суть расизму - в інтерпретації відмінностей (соціальних, культурних, психологічних, політико-економічних) як природніх, а також в закріпленні зв'язку між Відмінністю і Пануванням. Расизм спочатку інтерпретує відмінності як "природні", а потім пов'язує їх з існуючими відносинами панування. Групи, що стоять вище за інші в соціальній ієрархії, стоять там по "природному" праву переваги.

Явище сучасного расизму не є ані недавнім винахідом ані суто європейським. Як вигляд ксенофобії расизм притаманний людям здавна.

Расизм має в різних країнах свої форми через специфічні особливості: історичних, культурних, інших соціальних чинників. Сучасні расисти затверджують, що всі раси і культури повинні жити окремо один від одного на своїх «історичних територіях», що вони не повинні змішуватися, щоб не втратити свою ідентичність і самобутність. Але, повторюємо, наукового підтвердження існуванню різних рас не існує. Біологам вдалося розпізнати тільки одну – людську.

Сучасний расизм носить рафінований, або, сублімований характер. Сублімований расизм рішуче відходить від біологізму. Проте, сучасні адепти цієї ідеології затверджують, по суті, те ж, що і їх простодушні попередники: природність - і тому неусувність - відмінностей.

Логіка "інферіоризації" (від англ. inferior - неповноцінний) остаточно поступається місцем логіці диференціації. Звідси і предикат сучасного расизму, запропонований французьким соціологом Пьером Тагуєвим, - дифференційний. Представники іншої групи не нижче нас. Вони суть інші, причому радикально інші. Їх інакшість означає принципову несумісність з нами, хай коріння цієї інакшасті і не в крові (не в генах, не в біологічній будові), а в "дусі". Або, користуючись більш сучасною термінологією - в культурі. "Культура" при

цьому - евфемізм. Сором'язливий, політично коректний заміник того, що раніше називали природною конституцією.

Класичний расизм вважав, що цінності західноєвропейської (читай - білої) людини вважалися загальними і, відповідно, обов'язковими для людства як такого. З цієї посилки виходило, що всім, хто до цих цінностей не дозрілий, останні необхідно прищепити. Сублімований расизм відмовився від цієї ідеї. Він помітне пом'якшав. Не треба нікому нічого нав'язувати, говорять його прихильники. Біля всіх повинне залишатися право на інакшість. Хай всі живуть там, де народилися. Ніяких змішень. Ніяких розмивань меж. Причому розмивати межі недозволено не тому, що від цього постраждає чистота крові, а тому, що постраждає інакшість. Культурна своєрідність - те, що робить "нас" і "їх" несхожими - понесе збиток.

Неважко помітити, що рух цього вельми рафінованого аргументування прямує тим же мотором, що приводив в рух "класичний" расизм. Цей мотор - страх змішення.

Расисти, звичайно, не перестають бути расистами тому, що їх переконання піддаються публічному остракізму. Проте сама невідворотність такого остракізму не так вже мало значить. Такі уявні нашій публіці сміхотворними заповіді політкоректності, як негласна заборона називати чорношкірих неграми або вихідців з Азії азіатами, на перевірку зовсім не безпредметні. Річ у тому, що слова - це що відклалися в дискурсі формули, способи освоєння і організації соціальної реальності. За тим, хто, кого і як називає, зрештою стоять відносини влади. І якщо суспільство хоче щось змінити, то починати слід із зміни мови.

ЗАПОБІГАННЯ КСЕНОФОБІЇ ТА РАСИЗМУ

Як відповідь на ситуацію, яка склалася в Україні, Міністерство внутрішніх справ України розробило та затвердило план заходів щодо протидії расизму на період до 2009 року. У Департаменті карного розшуку МВС України

створено окремий відділ з напрацювання й реалізації стратегії боротьби із етнічною злочинністю. Ведеться співпраця з міжнародними та громадськими організаціями в цій сфері.

Але кожний громадянин нашої держави також має зробити все від нього залежне, щоб зупинити расизм:

- Брати активну участь у різноманітних антирасистських акціях, заходах, круглих столах, громадських слуханнях, дебатах за участю неурядових організацій, медіа, представників уряду та громадськості;
- Розсилати антирасистські матеріали (які можна знайти звернувшись до корисних Інтернет-ресурсів) друзям, знайомим;
- Проводити кампанії, спрямовані на підвищення громадської обізнаності та визнання важливості проблеми ксенофобії та етнічної нетерпимості в країні, а також сприяння визнанню проблеми урядом країни та правоохоронними органами;
- Бути толерантним по відношенню до представників національних меншин, біженців, мігрантів;
- Повідомлення про випадки прояву ксенофобії, расової ненависті та насильства, а також про випадки пропаганди расизму та ксенофобії;
- Проведення освітніх курсів для молоді на тему толерантності;
- Створення та розповсюдження друкованих інформаційних матеріалів, таких як буклети, брошури, підручники, листівки на тему ксенофобії (в рамках більшого проекту);
- Проведення моніторингу дій скінхедів, крайніх правих шовіністичних угруповань, інших екстремістських груп;
- Проведення на місцевому рівні соціологічних досліджень та опитувань з питань ставлення громадян до ксенофобії та расизму;
- Допомога жертвам цих злочинів.

